

jutott, hogy egy házat vehetett volna. Az ilyen holtáig kint élt a tanyán; csősz, libapásztor, vagy más ilyen lett belőle.

Hogy az első tanyát mikor építették, azt nem lehet pontosan megállapítani. Írások nem mondanak semmit, az emlékezet még nem nyúlik odáig. Az kétségtelen, hogy a 19. század első felében már olyan öreg tanyák voltak, hogy 80—100 évre lehetett tenni az életkorukat. Végeredményben az mindegy, hogy az első tanyát mikor építették: a keletkezés folyamata a legrégebbieknél is az volt, mint a későbbieknél, amelyet már figyelemmel kísérhetünk.

Az eddigiekben a tanyakeletkezés első fázisát rajzoltuk meg; egészen mindegy, hogy ez 1750-ben, vagy 1850-ben történt. A tanya keletkezésének oka termelési kényszerűség. Az okozat azonban ok is egyben, oka annak, hogy valakinek kint kell lakni. Hogy ki lakik kint, annak már családi, illetve vagyoni okai vannak: azok, akiket családi, illetve vagyoni felsőbbségénél fogva kiküldhet a gazda. Mert az bizonyos, hogy aki építette a tanyát, az sohasem ment ki lakni benne.

Éppen az említett családi állapot: családi szervezet és vagyoni állapot: az örökösödés milyensége és változásai határozzák meg a tanyák további keletkezését, tehát a tanyarendszer kialakulását.

(Folytatjuk.)

Erdei Ferenc.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Dr. Illyés Endre: *A magyar református földművelő nép lelki-élete, különös tekintettel vallásos világára.* Szeged, 1931. Szerző kiadása. 220. l. + tartalomjegyzék. 8°. (ára 2.90 P, lapunk előfizetői számára 2 P).

Illyés kísérletében szokatlan és új az, hogy kollektív lelkiarcnak akarja megrajzolni a képét, még pedig nem szépirodalmi formában, (ahogy minduntalan megpróbálják), nem is egészen vázlatosan, (amelyre szintén akad nem egy példa még ami ebben a tekintetben elég szegényes irodalmunkban is), hanem a tudományosságnak és a teljességnek meglehetősen felfokozott igényével. Vállalkozása merész és érdekes, de megnövekedett bizodalommal tekintünk eléje, mert ügyes és alázatos ökonómiával korlátozza megfigyelési területét a földművelő nép, sőt csak a református földművesek életfolyására.

Szerényen és szimpatikusan még ebben az aránylag szűk körben is külön megjelöli azokat a vidékeket, ahol több időt töltve, alaposabb gyűjtő munkára volt alkalma.

Számos rendelkezésére álló forrást megkeresett és kiaknázott. Amivel ethnográfia, ethnologia, folklore, anthropologia, vallástörténet, statisztika, szépirodalom kiegészíthették vagy alátámaszthatták saját gyűjtését, felkutatta, elolvasta, kijegegyezte, rendszerbe állította. Gazdag bibliográfiát közöl könyve végén, az egyes fejezetek befejeztével pedig — pontos idézetek felsorolásával — igazolja, hogy ezt az irodalmat valóban használta is. Minden elismerésünket megérdemli az a program, amelynek keretébe összefoglaló volta ellenére is csak részletmunkának felfogott művét beállítja egy nagyszabású, rendszeres, nagy szintézist előkészítő Alföldkutató munka szerves része gyanánt.

Én tehát most nem vitatkozom a szerzővel, nem állítom az ellenkezőjét annak, amit ő állít, hogy a részletkutatások sem történtek meg munkaterületén, (nem is állíthatnám jó lélekkel; sok minden történt eddig, de — más szempontból). Beleegyezem, bár vitatható, hogy csak az kritizálhatja a munkáját, aki nem íróasztal mellől ismeri a népet (pedig ebben az esetben Katona Lajost például törölnünk kellene a folkloristák sorából, — soha sem gyűjtött népmesét, nem is nagyon ismerte a népet, nem érintkezett vele tudományos pályája alatt sohasem). Nem kifogásolom rendszerének azokat a hiányait, melyeket akarva, tervszerűen hagyott vázlatosnak (jóllehet, indokolása nem mindenkit meggyőző, — mondjuk — ahol a nép szerelmi életének ismertetését azzal a kijelentéssel mellőzi, hogy az ügyis eléggé felkutatott és közismert terület). Elfogadom álláspontját és megkísértem adatait annak tekinteni, aminek felajánlotta: a későbbi kutatások rendelkezésére bocsátott nyersanyagnak s szeretném kiválogatni és egy valóban rendszeres és fegyelmezett kutató munkaközösség számára kiosztva képzelni el.

Egy ilyen szétszórt eljárás elsősorban attól félhetne, hogy a lelkészi oklevéllel bíró szerző tudományos rendszerezése akarva-akaratlan felemás lesz s nehéz lesz majd megállapítani a műből, szerzője a theológus, vagy a kollektív-pszichológus kíváncsiságát elégítette-e ki önmagában kutatásaival. Felesleges ez az aggodalom: ha van ebben a tekintetben némi kívánni valónk, inkább még egy kissé több szkepszist tartanánk jónak a földművelő magyar nép vallásosságának kritikai vizsgálata közben. Nagyon sok olyan közlelki megnyilvánulást tart a nép-

hit még mindig keresztyénnek, sőt kifejezetten reformátusnak, amely — a theológia műnyelvén szólok — egyáltalában nem krisztocentrikus, melyet a szerző szigorú önmérséklettel felsorol mégis, hiszen a néphit elemei között találta. Vitatható eljárás ez, de tudományosan objektív és a fent említett speciális viszonylatban kétszeresen elismerésre méltó. Mi a magunk részéről hangsúlyozandónak véljük a vallásos élet jelenségeit, mint ahogy ezt a lelkipásztor-szerző épen az egyoldalúságtól félve, hangsúlyozni merete. Gátlás nélkül, mindenütt, minden egyéb kollektív lelki jelenséget bátor elfogulatlansággal kellené a vallásos életre vonatkoztatnia. Így is egymással párhuzamosan tárgyalt fejezeteken keresztül is meglátszik p. o. mennyivel pogányabbak a népies kereszteselési szokások, mintsem hogy magának a keresztyénségnek sákramentumi jelentősége igazi erővel átüthetne rajtuk, de még élesebb megvilágításban mutatná ezt egy olyan módszeres eljárás, mely a földművelő nép kollektív-lelki megnyilvánulásait születéstől-halálig, ősztől-tavaszig egyszerre veszi szemügyre s bírálja az ősvallás, katholicizmus, protestantizmus időbeli rétegeződése szerint. Ebben az esetben megváltoznék a fejezetek címe, minden fejezet a csoportosított jelenségek mindegyikében a par excellence vallásos tartalmat keresné. Abban az ősvallás, a katolikus vallás és végül a protestáns vagy épen a református vallás elemeit. Példánknál maradva: kereszteseléskor az a szokás, hogy selyemkendővel, még pedig egy bizonyos módon legyen letakarva a kisdéd, vitathatatlanul az ősvallás egy babonává értelmetlennedett gesztusa. A következő lépésben azonban, abban, hogy az újszülöttet templomba kell vinni és okvetlenül, tehát mennél hamarabb meg kell kereszteselni, már vegyült állapotban találhatók a háromféle vallásosság elemei, amelyből mindössze anynyi református, hogy a sákramentum lehetőleg a gyülekezetben szolgáltatassék ki. A szükségkereszteség elve katolikus elem. Az a babona, hogy a keresztesetlenül elhalt kisdéddek éjfelente felsírnak a temetőben: ősvallási pogányhiedelem. Szerző intenciói minden nagyobb kár nélkül érvényesülhettek az általa követett módszer keretei között is, szervezett munka számára azonban ezt a másikat módszert azért tartanám jónak, mert így a kollektív-pszichológiai kutatás sehohsem válnék folklorisztikussá.

Az egész műnek, mint egésznek *felosztása* logikus, világos. Földrajzi, fajtörténeti, statisztikai előzmények után a vallásos tudattartalom belső síkja tárul fel előttünk, azután e tu-

dattartalom megnyilvánulási formái, etikai következményei, mint jelen állapot, ősvallási maradványai, mint a múlt, szektákkal viselt harcai, mint a jövő képzetei. Az egyes fejezetek elaprózása azonban már nem sikerülhetett ilyen logikus részletesséssel. Az ötödik fejezet 14. szakasza például csak szempont-változtatás árán kerülhetett egymásmellé. (Ősvallásunk nyomai a vallásos életben, . . . a halál, temetés, temetőhöz fűződő néphitben, . . . a naptár egyes dátumaihoz, ünnepekhez kapcsolódó hagyományokban, . . . a nevezetesebb állatokhoz tapadó képzetekben . . . a népies gyógyzóban, a varázserő körében, a pszichoanalízis körébe eső adatokban, . . . a túlvilágra vonatkozó hiedelmekben.) Mindez nem érinti természetesen a közölt adatok bőségét és helyességét. De hogy a rendszer már magának a szerzőjének is nehézséget okozott, mutatja az összefoglaló fejezet (*A magyar református földművelő nép lelki arculatának egységes képe*), amelynek végső következtetései nem mindenben a megelőző fejezetek nagy részletességgel elénkírt adataiból folynak, hanem új adatokra is épülnek, holott a záró fejezetnek ily új adatokat nem kellene (nem is volna szabad) tartalmaznia.

Abban a nagyszabású tervben, melyet e záró fejezet, mondhatnám határozati javaslat kidolgozottságával ajánl munkaprogrammképen, szintén nyomot hagyott a szerző rendszerező szándéka. Ő a nép vallásos, értelmi, művészi és erkölcsi életének világába tartozó anyag kezelése mellett külön szakértőre bízna a babonák és szekták világába tartozó anyagot. Szerintünk e két utóbbi csoport közös kezelésbe kívánkozik a vallásos élet kutatói által feltárt anyaggal együtt s könnyen el is férne *mithosz* gyűjtő fogalom alatt. Külön kezelés mellett ugyanis az egyes jelenségeket igen könnyen fenyegetheti a tisztán formális elbírálás veszedelme. Nagyon nehéz megvonni pld. a szektáskodás határát. Egyik, a szerző által joggal fontosnak tartott példában is nehéz volna, szerintem, eldönteni, hogy a papját „csak könyvből imádkoztató“ jó református magyarral szemben föltétlenül szektáskodik-e vagy csak elmélyültebb hitéletet keres egy-egy „gyülekezetbe“ tévedt „hívő“. Más oldalról viszont megint csak ugyanaz a gyűjtő, vagy rendszerező hívatott eldönteni, hogy a könyvből imádkoztató magyar még mindig imádságot hall-e ki az ismert szövegből, vagy már réges-régen (esetleg még mindig) varázsmondókat (l. id. m. 178. l.)

Elismerjük, hogy rendkívül nehéz tudományos tárgyla-

gossággal kezelni ezt az anyagot s tartózkodni értékítéletektől, különösen olyan becsületesen papi-lelkű embernek, mint a szerző. „Nem látja“ — írja könyve 176. lapján a vallástalanná vált földművesről — „hogy a hiba öbenne van, nem pedig hitében, egyházában... E vonalon aztán eljutunk... a rossz alapokon nyugvó hit összeroppanásának határpontjához, ahol *borgőzös* fejjel így szólnak az emberek: „Minek vegyünk mi bibliát“. Ez a hang a lelkipásztor nemes értelemben értendő elfogult hangja, nem a kutató tudósé. Egy pap sohasem hiheti el, amit a tudós szenttelen hüvössége, nem mondom, hogy épen ebben az esetben megállapítana, de esetleg, sőt minden valószínűség szerint állapíthatna meg, hogy a hiba az egyházban is lehet és hogy bibliaellenes kifakadásokat nem *csak* borgőzös fejjel tehet az ember. Azért kellett e ponton megállnom, mert a könyvet egyébként mindenütt jellemzi a szerző törekvése: szabadulni a hivatalával járó tiszteletreméltó elfogultságtól.

Szerény véleményem szerint a szerző adatgyűjtő munkája minden dícséretünket megérdemli, rendszere vitatható, bár a műben magában egészen megfelel, következtetései azonban helyt-helyt még koraiak. Érthető, ha egyes helyeken kötelezettnek érezte magát következtetések levonására is, de — nem hiába látja maga is minduntalan az előmunkálatok hiányát s szeretné mentül hamarabb szervezettebb, nagyobb arányú tudományos munkaközösség gondjára bízni a még csak ezentúl elvégzendő feladatsor dandárját — ennek még az ő könyve után sem jött el az ideje, sokkal több adatra van szükségünk. Főképen sokkal többfelől jött adatra s legfőképen nemcsak református adatokra.

Hogy megint példával bizonyítsak: amit a magyar ember nyugalmáról ír, műve 22. lapján, azt csak megerősítené néhány olyan adat, melyeket ő természetszerűleg nem vett figyelembe (Mikszáth: Szent Péter esernyője, A zöld légy meg a sárga mókus). Azt viszont, amit most minden problematikus voltától megfosztva leírt: „a földművelő nép nyugodtan öli meg aprómarháját, disznáját, nem fél a vértől, nem irtózik az állatok megölésétől“ (ugyancsak 22. l.) ha több adat állana rendelkezésére, nem lehetne ilyen egyszerűen megállapítania. V. ö. 1. Gárdonyi: A bor II. felvonás. Sem Baracs Imre, nem az öcse, Matyi, nem mernek csirkét ölni. 2. A lóhústól, legkedvesebb állatja húsától ataviztikusan irtózik a magyar ember. 3. A házbeliek nagyon ritkán esznek a „méretlen húsból“, ha valamelyik tehenüket, vagy borjújokat kényszervágásra kellett ítélniök.

4. Ugyanez az eset a „kezes“ bárány és „konyhás“ malac vagy baromfi kés alá kerülésekor is. 5. Disznótör előtt nagy problema, kit hívassanak el, aki az állatot leszúrja. Ritka eset, ha erre maga a gazda vállalkozik és van úgy, hogy alig akad rá egy faluban két-három ember, akik aztán nagyon kapósak tél idején. A házbeliek közül az, aki etette a disznót, különösen, ha reggel az „ő szavára“ jött ki szegény az ólból, rendesen egy falatot sem tud enni disznótörkor egész nap. 6. Különösen parasztemberek közül nem egyet ismertem magam is, aki nem tudott jóízűt enni, vagy egyáltalában nem tudott enni az ételből, ha a húst nyers állapotban meglátta valahogy. 7. V. ö. még Mikszáth: Méretlen hús Tótkénál és Maróthy Jenő: Uj urak a régi hegyek között 193. l.

Mindent összevetve, Illyés Endre munkájának összegyűjtött *anyaga* nagy nyeresége népünk és nyelvünk irodalmának, *rendszere* némi módosítással, alapvetésül szolgálhat minden ezután meginduló nagyobb szabású kutató munkának, *megállapításai* pedig termékeny gondolatokat ébresztenek minden elmélyedni szerető olvasóban. Sajátmaga számára is bizonynyal szilárd fundamentumot jelent ezutáni munkájában s a sorok közül kiolvashatólag, sok örömet is szerzett a megírása. Egy ilyen könyvnek a kiadási terhét vállalnia pedig külön megemlítendő dícséretes cselekedet, tudományunk részéről is köszönetet érdemlő áldozat.

Karácsony Sándor.

Horváth Józsei: *Adatok Dombrád község s a dombrádi ref. egyház történetéhez*. Helytörténeti vázlat. Kisvárdá, 1931. 53 l.

Úgy a történészek, mint a geográfusok örömmel vennék, ha sok kis magyar községnek kapnák meg nyomtatásban — e kis munkához hasonlóan — helytörténeti kutatás alapján összegyűjtött adatait, mert értékes segítséghez jutnának a magyar tájak néprajzi és földrajzi feldolgozásánál. Annál is inkább kívánatos volna, hogy a helytörténeti adatgyűjtést a helybenlakók végezzék el, mert egy kisebb földrajzi egységet, a tájnak egy kis alkotórészét, egy községet, alaposan csak az ismerhet, aki maga is benne él, vagy életének jó pár évét tölti ott el és átérzi a község vagy az egész táj életét.

Jelen esetben *Dombrád* szabolcsmegyei község történeti múltjával, népével és gazdasági életével ismerkedünk meg s ezzel kapcsolatban a 30 község határát alkotó tiszamenti *Rétköz* lápvilágába nyerünk betekintést. Itt is, mint hazánk sok más lápterületén, őskori lakóhelyül s az első községszerű település

helyeül, a határ homokdombjai szolgáltak, melyek szigetszerű szárazulatokat alkottak. Jelentőséget a rétek adtak e tájnak. A község birtokosait, a „rétek urait“ végigkíséri az első fejezet az Árpádoktól a XIX-ik századig.

A vízszabályozás korszakalkotó jelentőséggel bír a község életében; azelőtt a csikászat, halászat, nádtermelés és legeltetés teremtette meg a lakosság életfeltételeit. A 100-nál több dülőnévnek — amit szerző a község határáról összegyűjtött — kb. egyharmada a régi vízivilágra emlékeztet. E dülőnevek magukban is sokat beszélnek a kulturtáj egyes fejlődési mozzanatairól, mégis szívesen láttuk volna a belőlük levonható nyelvezeti és történeti tanulságok megállapításait.

A református egyház történetével kapcsolatban régi magyar népi szokásokat és több ma már használatban nem lévő jó magyar szabolcsi kifejezést elevenít fel és ismerteti az egyház gondos intézkedéseit az iskolai oktatás színvonalának fenntartása érdekében.

Szerző érdemes munkát végzett a Dombrádra vonatkozó adatok összegyűjtésével, reméljük, hogy a közeljövőben azoknak kiegészítését és rendszeres feldolgozását is megkapjuk tőle.

Nagy Julia.

KÉRDÉSEK.

51. kérdés. Milyen vadász babonákat ismerünk?

52. kérdés. Milyen halász babonákat ismerünk?

FELELETEK.

Felelet a 27. kérdésre. Krumpliháttya: A krumplit megmossák, megsütik s a felhólyagzott héját hívják így.

Nagybaracska (Bács m.)

Scultéty Andor.

Felelet a 28. kérdésre. Kiskunhalas nem 1680-ban, hanem 1626–1630 körül telepedett újra az Ormánságból a török pártfogása alatt. Én is valószínűnek tartom, hogy a többi Tisza-Duna közti

református község is onnan települt. Pontos adatokat az Országos Levéltárban a Jászkun területek 1699. évi összeírásában lehet találni, ahol a lakosok név és származási hely szerint fel vannak sorolva.

Nagy Szeder István.

Felelet a 38. számú kérdésre. A Nagykünság Debrecen határával hosszú vonalon érintkezik. Lakosai állandó összeköttetést tar-